

SLAVENI U ŠPANJI PRIJE HILJADU GODINA.

U 8. sv. »Narodne Starine« (knj. III. str. 121.—153.) priopćio je Vladimir Mažuranić svoju studiju o izvorima dubrovačkoga historika Jakova Lukarevića. U tom svom radu iznio je Mažuranić jedan dio gradiva, što je pokupio zadnjih godina nastavljajući svoja dugogodišnja istraživanja, kojih je plod njegovo veliko, u cijelom slavenskom svijetu jedinstveno djelo »Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik«. Ta su se istraživanja rasprostirala sve dalje, pa je Mažuranić saopćio jedan dio sakupljenoga gradiva u svojim daljnjim radovima. Osim gore spomenute studije u »Narodnoj Starini« objavio je on u spomen-knjizi za poljskoga učenjaka Balzera (Księga pamiątkowa ku czci Oswalda Balzera, Lwów, 1925.) članak »Pozdrav bratski sa našega Jadrana«, a u »Zborniku kralja Tomislava« Jugoslavenske Akademije izašla je njegova velika rasprava: Melek »Jaša Dubrovčanin« u Indiji godine 1480.—1528. i njegovi prethodnici u Islamu prije deset stoljeća. Ta rasprava, a osobito bilješke k raspravi, koje obasižu 125 petitom štampanih stranica, sadržavaju vrlo mnogo novooga i naučno zanimljivoga gradiva. No sve to objavljeno gradivo ima biti po shvaćanju velikoga našega majstora tek putokaz i poticaj za mlade, da prodru u tajne neistraženih dijelova naše narodne prošlosti. Zato objavljene bilješke sadrže vrlo često samo naznaku vrela ili kratku uputu za dalji rad drugima.

Ali po opsegu najveći i najzanimljiviji dio tih rasprava jest bez sumnje onaj, koji se bavi odnosima hrvatskoga naroda prema islamskom svijetu. To su stvari, kojima se u nas nitko nije bavio, premda smo eto već preko tisuću godina u raznolikim vezama s islamom. Te su veze važne za poznavanje naše političke i kulturne povijesti. Po njima se vidi, da smo u dalekoj prošlosti na mahove igrali važnu ulogu, a da smo kao kulturni narod uvijek stajali u živim odnosima ne samo prema nosiocima zapadne kršćanske, već i prema onima istočne islamske kulture, pa da smo bili dionici mnogih važnih pokreta i preokreta u povjesnici čovječanstva.

U redu tih brojnih odnosa i veza s islamom najstarije su one, koje su postojale između stare hrvatske države za narodnih knezova i kraljeva te Arapa u Španiji, u Sjevernoj Africi i na Siciliji. Sa sicilskim Saracenicima imali su Hrvati čestih kreševa, osobito u početku saracenskoga gospodstva na Siciliji. Ali između pojedinih bojeva i okršaja prolazile su godine mira, kada se morem, tom najvećom prometnom žilom tadašnjega svijeta, razvijala trgovina. Najznatniji grad Sicilije, Palermo, posjeduje posebnu gradsku četvrt, koja se zove slaven-

skom (Harat as Sakaliba). To je najljepša i najnapučenija četvrt, gdje se nalazi luka. Sigurno je ta luka bila jedno od glavnih središta trgovine sa blizom slavenskom t. j. hrvatskom obalom. Džamiju, po kojoj je zove jedna druga četvrt Palerma, sagradio je neki Ibn Siklab.

No Sicilija je bila tek privjesak veće arapske države na obali Sjeverne Afrike. Naši su pređi ondje s uspjehom trgovali, ali za drugačije i veće uspjehe imali su oni prilike tek u daljim zemljama, kojima gospodovahu Arapi. U prvom redu bila je to Andaluzija. Sredinom VIII. stoljeća osnovali su ondje potomci sa kalifata svrgnute porodice Omajada posebnu nezavisnu državu. Za kratko vrijeme nova je država postala vrlo moćnom, te su njeni emiri, a kasnije kalifi stvorili presjajnu prijestolnicu u Kordovi. U doba najvećega sjaja, za kalifa Abderrahmana III. (912.—961.) i njegovih nasljednika Hakama II. i Hišama II. brojila je Kordova 1.000.000 stanovnika, tišuće sjajnih palača, 3.000 mošaja i 300 javnih kupatila. Kako su u ono doba bili Arapi daleko uznapredovali u znanosti i književnosti, bila je Kordova žarište duševnoga života svega islamskoga zapada. Imala je veliki broj škola i na daleko znamenitu visoku školu. No u toj sjajnoj državi Arapi bili su vrlo malobrojni. Oni su bili u Andaluziji samo vladajući, državotvorni sloj. Zato nalazimo uz njih i u njihovoj službi inородne elemente, a među ostalima ima mnogo Slavena.

O tim Slavenima (arapski Saklab, u pluralu Sakaliba) imamo vrlo mnogo bilježaka i podataka u arapskim izvorima onoga doba, pa nam tako i djela današnjih evropskih arabista priopćuju te podatke. No kako se ti arabiste, engleski, francuski, njemački itd., ne zanimaju poblize za Slavene, ta njihova saopćenja više su slučajna i porazbacana kojekuda u savezu s drugim predmetima. Zato je velika zasluga Mažuranićeva, da je bacio svoj pogled na tu stranu naše drevne prošlosti i da je neumornim istraživanjem iznio velik materijal i stavio našim slavenskim stručnjacima — koji treba da se tek uzgoje za orijentalistička istraživanja — veliku i časnu zadaću, da u tančine prouče pitanje tih slavenskih elemenata u stranim narodima.

Pitanje je sada, imadu li se pod oznakom Sakaliba razumijevati baš Slaveni i odakle su ti Slaveni. Mažuranić daje nam na to uvjerljivo i logično razjašnjenje na temelju proučenih izvora i u suglasju s tadašnjim prilikama. Nema dvojbe, da su među tima »Slavenima« bili i pripadnici drugih plemena i naroda, ali većina mora da je bila baš slavenskoga podrijetla. Jedan dio

tih »Slavena« dolazio je u Andaluziju putem trgovine robova. Tamo su trgovanje i uvoz robova poprimili velike razmjere, dapače su se iz Andaluzije robovi dalje izvozili u druge islamske zemlje. O tom imamo vijesti u arapskih pisaca Ibn-Haukala, Al-Beladori-a, Idrisi-a, Ibnu-l'wardi-a i drugih. Ibn-Haukal kaže: »Obično trgovci izvoze (misli se iz Andaluzije) i uvoze u Mogreb, Egipat i druge muslimanske zemlje ambru, safran, zlato, srebro, olovo, željezo, krzno, sirovu i izrađenu svilu, i u prvom redu ženske i muške robove, uhvaćene u bojama sa Francuzima i Galicijcima (u sjevernoj Španiji), osim toga slavenske eunuhe, koji su vrlo cijenjeni. Ovi potonji dovažaju se iz zemlje Franaka, gdje bivaju kastrirani i gdje ih kupuju židovski trgovci.«¹ A Al-Makkari citira pisca iz XI. stoljeća Ibnu-l-Kasima: »Franci ratuju s nekim narodom, koji međaši s njihovim područjem i od kojeg se razlikuju i po običajima i po vjeri. To su Slaveni, a u zemlju njihovu upadaju Franci, zarobljuju ih, dovode ih na prodaju u Andaluziju, gdje se mogu naći u velikom broju. Franci običavaju činiti eunuhe od njih pa ih dovode u gradove i na sigurna mjesta ili opet na točke muslimanske granice, kuda dolaze andaluzki trgovci, koji ih kupuju i onda prodavaju u druge zemlje. No nekomi muslimani već su to isto naučili od Franaka i čine to isto tako kao i oni.«² Iz spomenutih izvora jasno se razabire, da se pod oznakom »Sakaliba« mislilo Slavene u etničkom smislu riječi. Franci su ratovali s mnogim slavenskim plemenima, a znamo, da su često ratovali i s Hrvatima, osobito s Hrvatima Posavske Hrvatske, koju su više puta opustošili. Osim toga trgovali su robovima Mlečani, koji su gotovo uvijek vojevali s hrvatskim primorjem. Vidimo dakle, da su Sakalibi bili u najvećem dijelu slavenskoga podrijetla, a po tadašnjim prilikama moramo zaključiti, da je dobar dio njih dolazio iz Hrvatske. Ali Hrvati su dolazili u Andaluziju također i na drugi način, ne silom, već od svoje volje. Hrvatska je ležala na obali glavne prometne žile srednjega vijeka, na jednom zalivu Sredozemnoga mora. Uz pogodne geografske prilike Hrvatska je u ono doba imala brojno pučanstvo. U doba njene moći njena je oružana snaga, kopnena i pomorska, brojila do 200.000 ljudi, čemu odgovara stanovništvo od najmanje 1.000.000 duša (danas imade Dalmacija nešto iznad 600.000 duša). Mnogima je dakle u ono doba moralo biti tijesno kod kuće, osobito u godinama ne-

¹ Gayangos, History of the mohammedan dynasties in Spain, str. 380. — Zapravo je to djelo tek nešto prerađeno izdanje arapskog historičara Al-Makkari-a.

² Gayangos, 1. c., str. 75.

rodice ili drugih nedaća. Etničke osobine naših preda pogodovale su avanturističkim pothvatima. Razlozi, zašto su se tada naši ljudi odbijali od rodene grude i tražili sreću u svijetu, isto su tako različiti kao i danas: bijeda, nezadovoljstvo, bijeg pred osvetom ili kaznom, želja za pustolovinama, bogatstvom i slavom, poziv ili primjer u tuđini već udomljenih znanaca i rodaka. Dok su dakle Slaveni, što su dolazili u Španiju kao robovi, bili samo u velikom broju hrvatskoga roda, to su među dobrovoljnim pridošlicama bili bez sumnje skoro isključivo Hrvati, jer su oni jedini od svih Slavena živjeli na moru, koje ih je vezalo s iverskim poluotokom. Ta i u kasnijim vijekovima naši su ljudi plovili po svim morima,³ a i danas ih razne prilike i neprilike tjeraju s rodene grude u daleki svijet. Pogoduje im tu — kraj ostalih sposobnosti — lako učenje tuđih jezika. Znamo, da se stanovnike Hrvatske u arapskim izvorima općenito naziva Slavenima. Tako na primjer arapski zemljopisac Idrisi (u XII. stoljeću) opisujući hrvatske zemlje naziva samu zemlju Hrvatskom (Džoroasia) ili Dalmacijom, ali narod označuje kao Slavene ili Dalmatince⁴. Naši su dakle pređi u staro vrijeme bili u stranom svijetu redovito poznati pod imenom Slavena. Ali znalo se dobro, ko ga se pod tom oznakom misli, kako vidimo iz Casiri-a: »Scalabitaie sunt Illyrii vulgo Esclavones«⁵. Time se oznaka »Slavena« sužuje na naše krajeve. I zaista izvori nam za neke od najistaknutijih Sakaliba spominju, da su bili rodom iz Dalmacije. Jedan od njih je niže spomenuti Kairan.

Mažuranić je u svojim spomenutim djelima naveo jedan niz ličnosti, kojima izvori zabilježiše imena i označiše ih kao Slavene, a koje su se istakle vrlinama i zaslugama. Vrijedno je pokupiti te rasijane bilješke Mažuranićeve i dopuniti ih, da se

³ Ispor. Appendini. Notizie, I, str. 216. s.

⁴ L'Italia descritta nel »libro del re Ruggero« compilato da Edrisi, arapski tekst i talijanski prijevod izdali Amari i Schiaparelli, 1883., str. 106.: Bakar, lijep i napučen grad, dolazi prvi po redu opisivanja među krajevima Hrvatske, koji se zovu Dalmacija... (Senj)... je lijep i vrlo bogat grad, i njegovi su stanovnici Slaveni, koji imadu velik broj brodova na moru. Str. 107.: Od Zadra do Biograda 30 milja. Ovaj grad je jedan od glavnih gradova Rumâ (Rimljana, t. j. kršćana) i nastavaju ga Dalmatinci i Slaveni, hrabri ljudi. Str. 108.: (Dubrovnik)... Dalmatinci, koji imadu brze lađe, ljudi ponosni i odlučni. Ovo je posljednji grad u Hrvatskoj.

⁵ Casiri, Bibliotheca Arabico-hispana Escorialensis, cit. Modelski, Król Gebalim w liscie Chasdaja, Lwów, 1910., str. 66. op.

vidi, koliku su ulogu igrali Slaveni u povijesti Andaluzije.⁶ No prije toga treba vidjeti, kakve su to prilike vladale ondje, koje su Slavenima dopustile, da budu jedan od važnih elemenata u povijesti jedne tuđe zemlje.

Dobro je poznato, da su Arapi osvojili pirenejski poluotok potukavši godine 711. Gote pod kraljem Roderikom. Zapravo je gotsko kraljevstvo palo poradi unutrašnje nesloge. Pobijedeni brzo su se izmirili sa svojom sudbinom. Neki od njih, i odličnici, i podložnici, prešli su na islam, ali osvajači nastupali su — osobito u početku — dosta tolerantno prema kršćanima. Tako je nova pokrajina ogromne arapske države imala više vrsta stanovnika: brojno kršćansko stanovništvo, množinu kršćanskih renegata i ne prevelik broj pridošlih osvajača. No među tima posljednjima bilo je velikih razlika. Ponajprije razlikovali su se pravi Arapi od afričkih Berbera. Arapi su bili nosioci više kulture i po svojim odnosima prema centralnoj vladi imali su prohtjeve, da vladaju nad ostalima. Berberi opet to nijesu rado gledali, već su se pozivali na svoj broj i svoju snagu. A među samim Arapima bilo je duboko ukorijenjenih i tradicijom prenošenih razlika, koje bi se na oko činile neznatnima, ali su tvorile gotovo nepremostiv jaz i bile uzrokom stoljetne mržnje. To je bilo razlikovanje arapskih plemena po podrijetlu na dvije velike grupe: Kaisite i Kelbite. Samo vanjski poticaji ili jaka vladarska ruka bi ih mogla prisiliti, da se na neko vrijeme slože. Inače su se međusobno borili i zatirali. Tako je i pirenejski poluotok u prvih pet desetljeća po Tarikovoj invaziji bio ogromno bojište, na kojem su se o vlast borili i na vlasti izmjenjivali Kaisiti i Kelbiti, tražeći u borbi saveznika kod ostalih slojeva pučanstva. Trebala je jaka ruka, da učini kraj tim borbama, ali ne radi toga, što bi sebi bila mogla izvojevati posluš i naložiti strankama mir, nego samo zato, što su i Kaisiti i Kelbiti, a i Berberi, da o drugima i ne govorimo, zazirali od gospodara, ljubeći slobodu nada sve. Kad je dakle Abderrahman I. iz kuće Omajada osnovao u Andaluziji novu državu, naišao je svagdje na otpor i konačni uspjeh Omajada, da su se održali i učvrstili, imade se pripisati tomu, što je taj otpor izbijao pojedinačno: dok se jedan dio države pobunio, ostali su mirovali i

⁶ Podaci, koji se dalje navode, proširuju Mažuranićeve bilješke prema djelima Dozy-a i Müllera (*Der Islam*), a na nekim mjestima dodao sam neke podatke, koje sam našao u bogatoj knjižnici *Bibliothèque Nationale* u Parizu, kad sam po Mažuranićevim uputama tražio trag drevnoga slavenskoga književnika Habiba.

uživali u prirodnom bogatstvu zemlje. Emiri su uvijek mogli izigravati jedne nezadovoljнике proti drugima, ali nijesu se mogli pouzdati ni u koga osim brojnih pristaša svoje obitelji i još brojnijih svojih štićenika (klijenata), premda su i ovdje u više navrata izbijale urote manjega značaja. Zato su već prvi Omajadi uzimali čete plaćenika. Bilo je tu zarobljenika iz kršćanskih zemalja, Berbera iz Afrike, a i crnaca. S vremenom organizirali su emiri dva konpusa svoje tjelesne traže, bolje reći plaćene stajaće vojske: kršćansko-slavensku i afričko-berbersku. Te pouzdane čete bile su nagrađivane darovima i častima, što je opet davalo poticaja obim korpusima, da se međusobno natječu u revnosti i pouzdanosti. To se suparništvo vremenom izrodilo u duboku mržnju. Kraj jednake vještine u bojnoumijeću Slaveni bili su kulturniji od divljih Berbera. Zato su bili bliži i draži visoko profinjanim vladarima, koji su im iz toga razloga i radi njihovih vanrednih sposobnosti često povjeravali najviše vojničke i civilne službe na dvoru. Berberi su Slavenima zavidali taj položaj i duševnu nadmoć to više, što su ih ipak smatrali nižima od sebe: ta Slaveni bili su nevjernici ili su bar tek prije kratkoga vremena prešli na islam, dok su Berberi bili fanatični privrženici Prorokovi. Slavene su mrzili i Arapi ponosni na svoje prede, koji su bili bliži ili dalje srodnici Muhamedovi ili su makar samo sudjelovali u slavim događajima početaka islama. Oni su Slavene ne samo mrzili, nego i prezirali.

To je stanje potrajalo sve do Almanzora. U ono je doba već uspjelo bilo vladarskom apsolutizmu Omajada, da upokori ili istrijebi ponosnu i nepokornu aristokraciju i da asimilira razne elemente svoje države. Potomci Gota, Rimljana i Ibera, koji su kroz dugi niz generacija pripadali islamu i prigrlili arapski jezik i kulturu, stopili su se pomalo u jednu narodnosnu cjelinu s potomcima pridošlih Arapa i Berbera; tvorili su jednu prilično jedinstvenu vladajuću kastu, koja je bila nosiocem profinjene kulture. Bilo je dašto razlika, ali te nijesu više bile od veće važnosti. U jednom jedinom pitanju dolazilo je među njima do većih protivština: jedni su bili za vjersku snošljivost, a drugi žestoki fanatici. Vjerski fanatizam crpao je uvijek novu hranu iz Afrike, i to ne samo u pogledu teorije, već i time, što su iz Afrike u Andaluziju neprestano dolazili novi doseljenici, Berberi, koji su bili glavni nosioci fanatizma. Proces asimilacije tih došljaka nije napredovao jednako brzo kao što je stizavao novi priliv. Takvo stanje stvari moralo je u danom času da uznapreduje tako daleko, da stavi u pitanje samu visoku obrazovanost i

kulturu, što su cvale u državi Omajada. Već sam vjerski fanatizam nije pogodio lagodnom životu kalifa i mogućnika, koji je život bio neka potrebna pretpostavka za napredak pjesništva, znanosti i umjetnosti. K tomu se desilo, da su novo pridolazeći Berberi bili vrlo primitivni, upravo divlji, te ne samo, da nijesu imali razumijevanja za kulturu, koju su nalazili u zemlji, već su upravo mrzili sve one, koji su im se peradi profinjnosti i znanja činili nadmoćnima. Almanzor je sam u velikoj mjeri ubrzao taj razvoj, jer je doveo još veći broj Berbera, koji su mu bili potrebni za ojačanje i čuvanje njegove moći. Dok je u političkom pogledu vladao u zemlji red, pogibao je bila samo latentna. Ali kad je nestala jaka ruka Almanzorova i kad je nastao nered, zemlja se podijelila na dva tabora. Kulturni elementi, koji su do tada vladali državom, odmah su vidjeli, da im prijeti ozbiljna pogibao. Zato — kraj svega partikularizma, koji se u tim borbama očituje — vidimo, da se pred zajedničkom pogibli ujedinjuju stranke, koje su do sada bile u nekoj suprotnosti. Pristaše dotadašnje kalifske kuće, koji su pomagali svrgnuti Almanzorovog sina, bore se zajednički s Amiridima. K njima pristupaju Slaveni, od kojih su jedni vezani vezom klijentele s dinastijom Omajada, a drugi s domom Almanzorovim. No nije samo vez klijentele tu odlučivao, nego i okolnost, da su Slaveni bili na istom stepenu prosvjete i profinjnosti kao i njihovi saveznici. Zato Mažuranić s pravom ističe okolnost, da »su slavenski emigranti u Španiji sveudilj bili elemenat prosvjetni«. ⁷ No nekulturni bili su brojno jači i mogli su svoje sile sveudilj obnavljati pojačanjima iz Afrike, pa su zato nakon kratkoga vremena potisli svoje protivnike i ovladali cijelom zemljom.

Emir Hakam (796.—822.) prvi je uveo Slavene u većem broju kao svoju tjelesnu stražu. To pada u doba, kada su Franci za Karla Velikoga u više navrata opustošili Posavsku Hrvatsku. Zvali su te stražare, slavenske i druge, nijemima, jer nijesu znali arapski. Ali vidjet ćemo, kako su Slaveni brzo stupili u kolo arapske književnosti. Bilo ih je za Hakama možda 1000—2000. Nasljednici Hakamovi povećavali su sve više broj Slavena na dvoru. Znade se prema vjerodostojnim izvorima, da je za vlade Abderrahmana III. bilo u samoj Kordovi do 13.750 Slavena. Bili su ponajviše vojnici, tjelesni stražari i dvorski službenici te su mnogi između njih dospjeli do visokih položaja. Bilo je Slavena i u službi drugih mogućnika po čitavoj državi. A bilo ih je sigurno nešto malo i u slobodnim zvanjima.

⁷ Mažuranić, Dodaci, str. 49. — U daljem izlaganju navest ću primjere visoke kulture mekih Slavena.

Prvi od imenom nam poznatih Slavena je Badr ili Bedr. Dospio je za emira Abdalaha (888.—912.) poradi svojih sposobnosti do visokoga ugleda. Abdalah je za vrijeme svoje vlade morao neprestano ratovati s buntovnicima. Badr, koji je bio već 902. jedan od najvidjenijih časnika, odvratio je okrutnoga Abdalaha, te nije dao ubiti odličnoga jednoga taoca, sina vođe pobunjenih Arapa. Taj diplomatski potez imao je za posljedicu, da su buntovni Arapi priznali vrhovnu vlast Abdalahovu. Od tada počima (po Dozy-u) nova era ojačanja vladarske moći, a to treba pripisati mudrim savjetima Badra, koji je i dalje ostao poštenim savjetnikom sumnjičavom i okrutnom Abdalahu. Bio je prokušani vojskovođa, a gdje nije bila na mjestu sila, tamo je umio pregovorima svladati zaprijeke i upokoriti buntovnike. Badr je pazio, da se ne krše ugovori i dana obećanja. ⁸ I nasljednik Abdalahov, mladi Abderrahman III., najveći vladar iz dinastije Omajada, zadržao je Badra kao svoга doglavnika, pače uzvisio ga je na čast hadžiba. ⁹ Prirodno je, da je Badr u svom visokom položaju nastojao oko toga, da što više svojih suplemenika dovede u zemlju i što bolje smjesti. Možda se — kraj vrijednosti i sposobnosti Slavena — imade i tomu pripisati, da je za Abderrahmana III. broj Slavena u Kordovi tako porasao. Abderrahman morao se na početku svoje vlade boriti s mnogim teškoćama, ali »moćna ruka Badrova sve je učvrstila«. ¹⁰ Sve do svoje smrti (921.) upravljao je Badr državom mjesto mladoga vladara. Među njegovim vojnim uspjesima spominje se osvojenje Ecije od ustaša (912.) i dvostruka pobjeda nad Leoncima kod Matonije (918.).

Iza Badrove smrti Abderrahman je vladao sam, ali je zadržao u visokoj cijeni svoje Slavene i znatno je povećao njihov broj. On ih obasipava darovima i milostima. Slaveni žive u sjaju, imadu svoje palače, svoj harem, svoje robove. Razumije se, da takva milost nije bila u volji berberskoj straži, a još manje arapskim velmožama. To je nezadovoljstvo izbilo i dovelo do kobnih posljedica, kad je Abderrahman skupio veliku vojsku od 100.000 ljudi, da njom udari na kršćane, i zapovjedništvo nad tom vojskom (i sam je bio pošao s vojskom

⁸ V. o tom karakterističnu zgodu: Dozy, Geschichte der Mauren in Spanien, I, str. 458. s.

⁹ Hadžib znači zapravo »vratar«, ali to je u Andaluziji naslov prvoga ministra, velikoga vezira. Na hrvatskom i bosanskom dvoru bio je vratar također veledostojnik; ispor. Mažuranić, Prinosi, p. r. vratar.

¹⁰ Histoire de l'Afrique et de l'Espagne intitulée Al-Bayanol - Mogrib, traduite et annotée par E. Fagnan, II, str. 371.

kao vrhovni zapovjednik) predao Slavenu Nadždi, generalu tjelesne straže. To je u najvećoj mjeri ozlovoljilo arapske vitezove, ali Abderrahman, koji je 929. uzeo naslov kalifa, bio je previše moćan, a da bi se usudili otvoreno ustati protiv njemu. Po dogovoru oni su se u boju s kršćanima kod Simancasa nakon mlitave borbe počeli povlačiti, a to su kršćani izrabili i izvojevali sjajnu pobjedu, nakon koje je skoro slijedila nova pobjeda kod Alhandeže (939.). Nadžda pade junački u boju, a Abderrahman jedva iznese živu glavu. Nesloga kršćana iza polučinih pobjeda spasila je Andaluziju od većih nedaća, a Abderrahman je naskoro slavio nove pobjede i nadalje cijenio svoju slavensku stražu, kojoj je broj stalno porastao. Jednako je cijenio Slavene njegov sin i nasljednik Hakam II. Bio je to učen čovjek, prijatelj znanosti. Bio je priznati historičar i napisao je povijest Španije, koja se izgubila. Na njegovom dvoru bili su osobito čašćeni pjesnici i učenjaci, a njegova golemo knjižnica obuhvatala je po kazivanju 600.000 svezaka i bila je od neprocjenjive vrijednosti.¹¹ Prva zapovijed Hakamova po nastupu vlade bila je, da se poveća glavna mošeja u Kordovi, a taj je posao povjerio svomu klijentu i visokom službeniku dvorskomu, Slavenu Džafaru. Džafar ibn Abderrahman Saklabi Nasiri,¹² kojega Al-Makkari često spominje pod imenom Džafar Saklabi bio je u isto doba upravitelj velikih zaklada za potporu bolesnika, a dvije godine kasnije (963.) imenovan je hadžibom. Džafar je dovršio mošeju, što svjedoči napis na mihrabu, najljepšem urešu toga sjajnoga spomenika arapske arhitekture.¹³ Slaveni su u doba Hakama po svjedočanstvu arapskih historika, koji im nijesu osobito nakloni, »vladali poput gospodara« na dvoru i »tvorili su najsajjniji i najpouzdaniji elemenat za obranu carstva«. »Kalifi su nastojali, da ih sakupe u velikom broju; En-Nasir (Abderrahman III.), a po tom El-Hakam učinili su ih svojim pouzdanicima.«¹⁴ Ali visoke časti i moćna zaštita vladara činila je Slavene katkada obijesni-

¹¹ Scott, *History of the Moorish Empire in Europe*, I, str. 673., III, str. 522, gdje radi uporedbe navodi, da je 400 godina kasnije knjižnica francuskih kraljeva brojala samo 900 svezaka.

¹² Pridjevak Nasiri imao je Džafar bez sumnje kao klijent preminuloga kalifa Abderrahmana III., koji je imao nadimak En-Nasir.

¹³ *Histoire de l'Afrique etc.*, I, c., I, str. 385.—388.; Dozy, *Recherches sur l'histoire et la littérature de l'Espagne*, 3 izd., II, str. 434. — Dio mošeje, koji je sačradio bio Hakam, smatra se najljepšim. Ispor. Müller, *Islam*, II, str. 540. s.

ma, te su nam izvori sačuvali pojedine zgode, gdje su stanovnici iznosili tužbe protiv slavenskim eunusima i stražarima.¹⁵ Tako je vladanje Slavena bilo uzrokom njihove opće neobljubljenosti, poradi koje je Almanzor — kako ćemo odmah vidjeti — lakše uspio u svojim osnovama.

Imao je Hakam jednu slabost, a to je bila ljubav prema sinu mu Hišamu, kojega je dobio u podmaklim godinama. Nastojao je, da sinu pribavi vladu poslije svoje smrti, koju je imao skoro očekivati. Kada je Hakam umro, bilo je Hišamu tek 10 godina. Na dvoru bile su dvije stranke. Vezir Moshafi i dvorski meštar Ibn Abi Amir, koji se kasnije proslavio pod imenom Almanzor, podupirali su mladoga Hišama, jer bi tada mogli oni sami vladati uz pripomoć Hišamove matere, za koju se sve više govorilo, da je ljubovca stasitoga Ibn Abi Amira. No i Slaveni htjeli su izrabiti priliku i postaviti za kalifa onoga, koji bi njima prepustio vlast. Vode Slavena bili su tada eunusi Fajik, nadzornik garderobe i Džaudhar, veliki meštar sokolara, te drugi dvorski meštar Dorri, koji je ujedno bio zapovjednik grada Baeze. Džaudhar i Fajik zaključise, da proglašale kalifom (u skladu s propisima korana) brata Hakamova Mogiru. Ali Moshafi i Almanzor radili su brže od Slavena. Moshafi ih zavede tobožnjim pristajanjem uz njihove namjere, a Almanzor dade Mogiru pogubiti. Na to su se Slaveni morali pokoriti. Hišam bude proglašen kalifom. Almanzor znao je lukavim spletkama pomalo svu vlast prikupiti u svojim rukama. Novcem i obećanjima uspjelo mu je nagovoriti 500 oružanih službenika Džaudhara i Fajika, da stupe u njegovu službu. Džaudhar je mislio ojačati svoj položaj, ako zaprijeti ostavkom i zamoli, da smije ostaviti dvor. Ali ostavka bude prihvaćena. Time ogorčeni Slaveni stali su glasno rogoboriti i psovati i Moshafi-a i Almanzora. Dorri, koji se u tom osobito isticao, bude optužen zbog nekih zloporaba i u svadi s Almanzorom ubijen. Fajik bude prognan na Baleare, gdje je skoro umro, a njegovi pristaše bili su radi raznih zloporaba kažnjeni, što su Kordovanci s veseljem pozdravili. Almanzor je pobijedio, ali još uvijek je bila jaka protivna stranka. Džaudhar zasnovao je novu zavjeru, kojoj je bio cilj umoriti Hišama i proglasiti kalifom drugoga člana vladarske dinastije, Abderrahmana. Sam Džaudhar

¹⁴ *Histoire de l'Afrique etc.*, I, c., II, str. 430. — O udjelu Slavena u kulturnom životu Andaluzije ispor. dalje kod opaske 26.—31.

¹⁵ *Ibid.*, II, str. 430. i 481. s., koje zgode su spomenute i u Dozy, *Geschichte der Mauren in Spanien*, II, str. 84. i 158.

imao je za jedne audijencije umoriti Hišama, ali je u samom činu izvedenja bio spriječen. Sada je Almanzoru bilo lako urotnike privesti kazni. Pretendent Abderrahman bude smaknut, a sigurno je i Džaudhar zaglavio tom zgodom. Od tada vladao je Almanzor nesmetano do svoje smrti u svojstvu hadžiba. Mladoga kalifa odijelio je od svijeta i nije dao, da se uzgaja u ratničkim i državnim vrlinama, već ga je zabavljao mekoputnim igrama. No zato je sam Almanzor pokazao toliko vladalačkih sposobnosti, da je obnovio slavno doba Abderrahmana III., pače ga natkrilio nebrojenim pobjedama. No da učvrsti svoju vlast, uklanjao je s uplivnih položaja članove odličnih porodica arapskog i sirskeg podrijetla pa ih je zamjenjivao ljudima, koji su sve imali zahvaliti njemu. On je znatno povećao u Andaluziji broj afričkih Berbera, koji su tvorili jezgru njegovih četa. Ali i Slaveni činili su mu se potrebnima te je no novo uredio i organizirao slavensku tjelesnu stražu, koja je — razumije se — bila njemu odana. Znamo, da je za njegova života zapremao visoko mjesto Slaven Vadih, koji je s uspjehom vojevao u Africi i Španiji i napokon postao 999. mjesnikom u Mauretaniji sa sjedištem u Fesu.

Almanzorov sin Abdelmelik imao je sposobnosti, da nastavi djelo svoga oca. Ali kad ga je nakon njegove prerane smrti zamijenio nesposobni brat Abderrahman, započese nemiri. Almanzorova porodica, Amiridi, imala je veliki broj neprijatelja, a tome se pridružilo opće nezadovoljstvo s vladanjem Abderrahmanovim. Brza propast Almanzorove obitelji može se pripisati reakciji kulturnoga arapskoga elementa, uz koji su u tom pogledu prijanjali također Slaveni, proti vladi neuljudenih berberskih pridošlica, koje je Almanzor uzdizao bio. No Berberi bili su već odviše brojni. Oni su bili jednako jaki kao i njihovi protivnici pa su u nastalim nemirima nadvladavali čas oni, čas opet Slaveni. Neredi počeli su time, što je Abderrahman uzburan svrgnut i umoren. Buntovnici proglasiše kalifom Muhameda, jednoga od prauka Abderrahmana III. No primjer Almanzorov djelovao je tako, te su mnogi od moćnih zapovjednika mislili, da zapreme njegovo mjesto. Možda se takvim mislima bavio također najmoćniji Slaven Vadih. On drži čas s novim kalifom, čas opet ruje proti njemu. Muhamed, prozvan Mahdi, poštedi život dotadanjem kalifu, slabomu Hišamu, i dade ga samo zatvoriti, ali svijetu objavi, da je Hišam umro, i dade tobožnje njegovo truplo svečano sahraniti. Mahdi, koji je Vadiha učinio svojim hadžibom, morao je braniti tek stečeno prijestolje. Više puta ga je ostavljala sreća, da mu se onda opet vrati. Potisnuti Berberi pozvali su u pomoć krš-

ćane, ali i Mahdi dobio je pomoć od kršćana. Vadih je kao hadžib bio svemoćan, postavljao je na sva viđena mjesta svoje zemljake. Napokon smislio je, da upropasti samoga kalifa. Mnoge njegove pristaše namjerice je ozlovoljio svojim postupkom, a pomoćne kršćanske čete udaljio je iz Kordove. Napokon je izveo iz tamnice mrtvim proglašenoga Hišama, kojega je uznemireni i građanskim ratom izmučeni puk pozdravio kao spasitelja. Mahdi-a sasjekoše Slaven Ambar i njegovi drugovi. Hišam pak potvrdi Vadiha u časti hadžiba. Vadih pođe u pokrajinu, da pokori neprijatelje, a obranu Kordove povjeri Slavenima Zahoru i Ambaru. No Vadihov položaj slabio je iz dana u dan. Zamjeravalo mu se, što je predao kastilskom grofu Sanču mnoge pogranične gradove kao ustup za ukazanu mu pomoć. Mnogi su se opet našli povrijeđeni time, što je Vadih postavljao same Slavene za upravitelje najznatnijih gradova. Kada je Vadih vidio, da je premoć na strani Berbera, stupi on u pregovore s njihovim vodom Solimanom. No tada buknu razdor među Slavenima. Oni napadoše Vadiha radi izdaje i sasjekoše ga (1011.). Kod toga se spominje kao kolovođa Slaven Ibn Abi Vada. On je još dugo nastavio obranu Kordove proti Berberima, ali usuprot junaštva slavenskih četa i velikih žrtava svega stanovništva nije mogao održati grada već je nakon žestokih bojeva podlegao premoći afričkih četa Solimanovih. Sjajna Kordova postade žrtvom pljačke i paleža (1013.) i nije nikada više dostigla svoj dotadanji sjaj. Bijesni Berberi nijesu štedili nikoga. Kalifu Hišamu zameo se tom zgodom svaki trag. Vjerojatno je, da je i on ubijen. Još nekoliko godina uzdizale su razne stranke pojedine članove obitelji Omajada na čast kalifa, ali nijedan od njih nije dugo nosio te časti. Andaluzija bila se raspala na veći broj nezavisnih državnica, kojima su vladali pojedini mogućnici i nekadanji vojskovođe kalifovih četa. Među njima bio je izvjesni broj Slavena. Slavenske čete povukle su se kod rasula države u većim odjelima prema istočnoj obali. To kao da također podupire Mažuranićeve tvrdnje o podrijetlu tih Slavena: nastojali su oni, da budu uz obalu svoje nove postojbine, i to uz onu obalu, koja je bila u prometnoj vezi s jadranskim zalom. Sigurno su se tamo, uz more, bolje osjećali oni, sinovi najboljih pomoraca svijeta, a da je tomu doista tako bilo, svjedoče primjeri Mudžahida i Kairana. Tako su uz istočnu obalu Andaluzije nastale državnice slavenskih mogućnika: Lerida, Tortosa, Valencia, Denia, Murcia i Almeria postale su male prijestolnice. Ondje su neki od tih slavenskih knezova gojili na svojim dvorovima znanost, književnost i umjetnost, te Mažu-

ranić zgodno citira Müllera (Der Islam, II., str. 581. i 604.), koji život na malim dvorovima slavenskih i arapskih mogućnika u Andaluziji XI. stoljeća, uspoređuje s medicejskim razdobljem u Italiji.

Jedan od najmoćnijih slavenskih knezova bio je Kairan, rodom iz Dalmacije. Bio je klijent Almanzorov, koji ga je postavio namjesnikom u Almeriji. Godine 1010. sudjelovao je u uroti proti Mahdi-u i pomogao je uspostaviti vlast Hišama II. Nakon pada Kordove pobjegao je i skoro poginuo u borbi s Berberima, koji su ga proganjali. No skoro se oporavio od zadobivenih rana, sakupio oko sebe mnogo Slavena i Andaluzana i osvojio svoju staru državinu Almeriju. Tamo je opremio brodovlje i pošao u susjednu Afriku, gdje je potražio proti Solimanu saveznika. To je bio Ali Ibn Hamud, koji je kao potomak prorokov bio u neku ruku legitimiran za pretendenta na kalifat. Ali i Kairan, kojega opetovano hvale kao vrsnoga vojkovođu, potukoše zajednički Solimana. Soliman bude pogubljen, a na nagovor Kairanov postade Ali kalifom (1016.). No doskora je novi kalif odviše osilio, a Kairan želio je imati puko oruđe u osobi kalifa. Kad je Ali htio Kairana udaljiti iz Kordove i poslati na njegovo staro službeno mjesto, u Almeriju, okrene Kairan oružje proti dosadanjem savezniku i sakupi proti njemu veliku vojsku, da uspostavi kalifat Omajada. Zapravo je Kairan tražio osobu, koja bi kao kalif prepuštala svu vlast njemu. Po njemu uzdignuti kalif¹⁶ Abderrahman IV., praunuk Abderrahmana III., potvrdi ga u časti hadžiba. Ali kad se i on osilio, ostavi ga Kairan i dade ga na bijegu ubiti (1018.). Po tom je Kairan mirovao nekoliko godina vladajući u Almeriji i Murciji, no 1021. vidimo ga opet, da pomaže pretendenta Jahju proti kalifu Kasimu. Borbe o kalifat trajale su dalje, ali one su se u glavnom ograničavale na borbe oko prijestolnice. Kordovanci gledali su, kako se svake godine izmjenjuju kalifi svršavajući obično smrću nakon kratkotrajnog sjaja. Kad su im te borbe do-dijale, pozovu (1026.) Kordovanci iskusnoga Kairana i najmoćnijega slavenskoga kneza, Mudžahida iz Denije, da učine red. Oni se istina odazvaše pozivu, ali stanje je bilo preteško, a osim toga nijesu si međusobno dosta vjerovali. Zato napuste brzo svoju misiju i vrate se, najprije Kairan, a onda Mudžahid, u svoje državnice, ostavljajući Kordovu na udaru daljim nemirima. Kairan umre (1028.), a naslijedi ga u Almeriji i Murciji rođak njegov Slaven Zohair, kojemu je bio desnom rukom hrabri vojkovođa i zapovjednik slavenske konjice Hodhail.

¹⁶ Ali-a ubiše tri Slavena iz njegove vlastite palače, nekadanji klijenti Omajada.

Zohair je već 1020. vladao u Murciji (valjda kao zamjenik Kairanov) te mu je tada kalif Kasim dao još gradove Jaen, Calatravu i Baezu. On je bio dovoljno moćan, te se nije pokorio nekomu lažnomu kalifu Hišamu (1035.) uz kojega je pristala gotovo čitava zemlja, a osobito većina slavenskih generala i mogućnika. Zohair je pače potukao čete, koje su ga trebale upokoriti. On je bio kulturni i plemeniti čovjek te je gostoljubivo puštao političkim bjeguncima iz Granade, da se sklone u Almeriji pred progone hirovitoga granadsko-ga vladara Badisa. Taj mu je to zamjerio i dao ga je usred mira oružanom silom izdajnički napasti i ubiti zajedno s Hodhailom. Zohair nije ostavio nasljednika. Almeria bila je u ona doba najbogatija luka Andaluzije,¹⁷ pa je radi njenog posjeda došlo do borbe između gospodara Valencije i već spomenutoga Slavena Mudžahida. Kao što to često biva, borba svršila je u korist trećega.

I Valencia je prigodom raspada najprije dobila vladavca slavenske krvi. Tamo su se u vladi brzo izmijenili Slaveni Mobarak i Mozafar, pa onda Lebib, koji je ujedno bio gospodarom u Tortosi, dok nije 1021. izvikan vladarom Almanzorov unuk Abdalaziz. U Tortosi vladali su Slaveni još duže vremena.

Razumije se, da je Slavena bilo također na dvorovima i u vojskama neslavenskih knezova. Što bliže k istočnoj obali, bilo ih je sve više. Velik broj nalazio se u Malagi, gdje je vladala berberska dinastija Hamudita s naslovom kalifa. Slavenski general Nadža bio je namjesnik kalifa Idrisa I. u njegovoj afričkoj državi. Kad je Idris I. umro (1039.), imao ga je naslijediti njegov najstariji sin Jahja. Nadži nije to bilo po čudi, jer je uz Jahju pristajala berberska stranka, a možda je već tada mislio na to, kako bi izazvao nered i uz pomoć svojih zemljaka sam postao vladarom. On proglasi u Africi kalifom Jahjina bratučeda Hasana i doplovi s jakom mornaricom¹⁸ pred Malagu. Jahja pobježe, bude pod izlikom pomilovanja domamljen natrag u Malagu i ubijen (1039.). Kad je pak Hasana njegova vlastita žena, sestra umorenoga Jahje, otrovala, dade Nadža ubiti maloga sina Hasanova i zatvoriti Hasanova brata Idrisa u tamnicu te se sam proglasi vladarom (1041.). Berberi su ga vrlo nerado priznali i samo su čekali zgodan čas, da ga zbace. Da povećava svoju državu, provede Nadža vojnu na Algeziras, ali već u prvim okršajima opazi

¹⁷ Müller, Der Islam, II., str. 583.

¹⁸ Već sam više puta spomenuo, da su Slaveni bili začetnici pomorskih ekspedicija. Nije li tu bila odlučna njihova prirodna sposobnost za pomorstvo?

on mlakost Berbera. Zato odluči vratiti se u Malagu, da najopasnije svoje protivnike makne s puta, a druge upokori darovima. Ujedno je namjeravao povećati slavenske čete i posve se okružiti pouzdanim svojim zemljacima. Ali njegovi neprijatelji saznadoše za to i na putu ga ubiše (1043.), a i u Malagi pogubiše više njegovih ljudi. Ostali Slaveni pobjegoše kojekuda iz straha pred progonima.

Sve te male države u Andaluziji bile su kratkoga vijeka, a može se reći da su države slavenskih vojskovođe brže nestajale od drugih, berberskih i arapskih. Razlog tomu lako je naći: prošla su vremena velikoga sjaja i Andaluzija nije više u tolikoj mjeri privlačila naše prede. Nije više bilo moćnih kalifa iz kuće Omajada, koji su nastojali pribaviti si što sjajniju stražu i izabrano dvorjanstvo. Broj se Slavena nužno svakim danom smanjivao. No još godine 1090. prati granadskog emira slavenska straža, sjajno opremljena. Kad su Andaluziju osvojili berberski Almoravidi, započelo je doba fanatizma i nesnošljivosti: Slavenima nema više mjesta u Andaluziji.

Tek jedan je slavenski vojskovođa uspio utemeljiti državicu, koja je potrajala ne samo više decenija, već skoro čitavo jedno stoljeće. To je bio već više puta spomenuti Mudžahid ili Modžehid,¹⁹ vladar u Deniji. Dozy i Müller zovu ga najvećim pomorskim gusarom onoga doba. Bio je klijent velikoga Almanzora (odatle mu pridjev Al Amiri), koji ga je dao poučavati u nauci korana, u arapskom jeziku i književnosti. U tom je znanju tako napredovao, da je smatran učenim čovjekom, a bio je prijatelj i zaštitnik znanosti i učenjaka. Odlikovao se već u mladosti ponositošću i smjelošću. Iza propasti dinastije Amirida pošao je na istočnu obalu i osnovao sebi samostalnu državu u Deniji, odakle je zagospodovao Balearima. Denia bila je u ono doba cvatući lučki grad sa nekih 50.000 stanovnika. Za 30-godišnjega svoga gospodovanja plijenio je po cijelom zapadnom dijelu Sredozemnoga mora, te se kršćani nijesu usuđivali ploviti debelim morem, već samo uz obale. Godine 1012. zaletio se Mudžahid na svom gusarskom pohodu do

¹⁹ Za potpuno ime ispor. dvije razne verzije: Amari, *Bibliotheca arabo-sicula*, str. 111., bilj. 4. Nadimci su mu bili: Abn al Džais (otac vojske) i Muvafak (Božji ljubimac).

²⁰ Je li Mudžahid sudjelovao kod sarsenskoga pohoda na Pisu godine 1005? Ispor. Muratori, *Rerum italicarum scriptores*, VI., str. 107. 167.

²¹ V. o toj zgodi karakterističan opis kod Mažuranića, Melek Jaša, str. 661. (po arapskom piscu Ad Dubbi-u).

Pize i opljačka ju do temelja.²⁰ Nekoliko godine kasnije opremi Mudžahid mornaricu od 120 lađa, većih i manjih, s velikom oružanom silom (samih konjanika bilo je 1000) i koncem ljeta 1015. osvoji otok Sardiniju. Tamo dade poubijati svu silu kršćana. Ali u to se složiše kršćanski pomorski gradovi i sakupiše jaku mornaricu protiv Mudžahidu. Mudžahidovu ponosnu mornaricu uništi dijelom oluja, dijelom ju kršćani pobije, a Mudžahid morao je sa žalošću gledati propast svojih.²¹ Tom su mu zgodom zarobili kršćani brata i sina, kojega je kasnije iskupio. I iza te zgrade ostao je Mudžahid strah i trepet pomoraca.²² Njegova je junačka pojava opjevana u staroj talijanskoj pučkoj književnosti pod imenom »Mugeto«. Vidjeli smo gore, kako je Mudžahid u zajednici s Kairanom bez uspjeha kušao da uvede red u Kordovi i kako je vodio borbu za posjed Almerije nakon smrti svoga suplemenika Zohaira. Inače se on malo brinuo za prilike u Andaluziji. Na Balearima bio mu je namjesnikom njegov sinovac Abdalah, a kasnije klijent njegov Aglab. Dozy veli za Mudžahida, da je bio jednako glasovit po svojim junačkim potihvatima kao i po tom, što je štittio i unapredivao znanost. Na njegovom dvoru bilo je vazda učenjaka i pjesnika, s kojima se mnogo družio i vodio s njima rasprave o književnosti. Neki od tih učenjaka poznati su nam po imenu.²³ Plemenitost srca Mudžahidova i naklonost prema književnicima vidi se iz crtice, koju Mažuranić donosi u Dodatcima (str. 49.): Na glas o velikoj slavi arapskoga filologa Abu Galiba poslao mu je Mudžahid tisuću zlatnika, konja i počasno odijelo, da ga skloni, neka mu posveti neko svoje znanstveno djelo. Abu Galib odklonio je dar riječima: »Napisao sam djelo svoje, da pomognem čovječanstvu, a da ime moje postane besmrtno. Zašto da ga okitim tuđim imenom i tomu imenu namaknem slavu?« Mudžahid je pohvalio tu izjavu i podvostručio dar. Na tu zgodu, koja najbolje prikazuje visinu i profinjnost tadanje kulture u Andaluziji, nadovezuje s pravom Mažuranić: »Doista gest je to viteza, a ne obična gusara.« I sin mu Ali Ibn Mudžahid, koji ga je po njegovoj smrti (1044.) naslijedio u već poodmakloj dobi (u vojni na Sardiniji bio je zarobljen, dakle ni onda nije bio malo dijete), ljubio je također znanost. Bio je poput oca darežljiv prema učenjacima i pozivao ih k sebi iz bliza i iz daleka. Ali uzeo je ponosni nadimak Ikbal ad Daula

²² Muratori, l. c., str. 167., donosi vijest o dva dalja pohoda Mudžahida na Sardiniju godine 1030. i 1050., kada da je Mudžahid čak i zarobljen. Ispor. ibid. str. 294. i 315.

²³ Mažuranić, Melek Jaša, str. 660.

(sreća dinastije) i stupio je u rodbinske veze s Muktadirom, vladarom Saragosse. Ali ovaj je usuprot rodbinskih veza navalio na Deniju i protjerao odanle Mudžahidovu obitelj (1076.). Ali se sklonio u Alžir (Bougie). Po nekim drugim izvorima vladao je u Deniji još unuk Mudžahidov Abu Amir te je tek on protjeran s vlade 1086. Još se Mudžahidov rod držao neko vrijeme u tvrđavi Segura, koja je ležala na strmoj nedohodnoj pećini. Tu je živio sin Ali ibn Mudžahida Siradž-ad-daula, a po njegovoj smrti njegova malodobna djeca.²⁴ A još duže držao se je zadnji ostatak Mudžahidove države: Nasir-ad-daula Mobašir, kojega je Ali ibn Mudžahid postavio namjesnikom na Balearima. Nakon osvojenja Denije on se proglasio samostalnim. Godine 1113. sklopila je Pisa savez s grofovima od Barcelone, Montpellierera, Narbonne i drugima, da vode rat proti njemu. Napokon je i taj zadnji Slaven ubijen godine 1115.²⁵

Evo to je bila velika politička uloga Slavena u Andaluziji. Slaveni ratnici i državnici, posjednici sjajnih palača i mnogih robova, oni su u vanjskom pogledu bili posve jednaki najodličnijim Arapima iz starih aristokratskih rodova. Već sam više puta spomenuo zavist i mržnju Arapa i Berbera prema Slavenima. Slavene se preziralo i grđilo. Sigurno ih se u mnogo čemu izvrđavalo i ruglu. I ako u sjajnim službama, većina je od njih bila roblje ili bar klijenti, a mnogi su bili eunusi. Zlo vladanje jednoga dalo je povoda grđnjama na sve. Slaveni su se branili od napadaja, vraćajući milo za drago. Nije li sasvim naravno, da se jedan između njih sjetio, da u obranu svojih suplemenika napiše knjigu. Ta bilo je među Slavenima dosta prijatelja književnosti i umjetnosti, kao što smo to vidjeli i kod Abu Džafara i Mudžahida, a mnogi od njih su se baš posvetili književnosti. Poznato nam je ime Fatina, slavenskoga književnika, koji je ušao u milost svoga gospodara Almanzora time, što je znao vješto disputirati. Njemu nije bilo premca, kaže Al-Makkari, u poznavanju arapskoga jezika. Bio je veliki ljubitelj knjiga te je iza njegove smrti (1029.) nadena i prodana sjajna zbirka skupocjenih knjiga.²⁶ Pitanje je, je li imao liječničkoga znanja onaj »Vasi Sclavonius, pedisequus Amiridarum«, koji je izliječio — »oživio«, kaže nam izvor — nekoga Hišama.²⁷ Svakako je pojava učenih i peru vještih Saka-

liba činjenica, o kojoj su nam mnogi izvori sačuvali glas. Literarni historik arapske Španije Pons Boigues veli o tom: »Almanzor imao je velik broj njih (Slavena), koji su, premda su u istinu bili robovi,²⁸ nerijetko posjedovali velika bogatstva, držeći druge robove u svojoj službi i uživajući prostrana zemljišta. Nekoji od njih zauzimali su visoke službe u državnoj upravi, drugi su se posvetili gojenju književnosti, pišući znatna (notables) djela, bilo pjesnička, bilo historička.²⁹ Al-Makkari pak kaže, da su Slaveni gojili književnost i znanost s najvećim uspjehom i da je Ibn Hajan sačuvala imena više njih, koji su se istakli književnim djelima raznih vrsti.³⁰ Možda je Slaven bio i Nažm al-Vasif, klijent Omajada, književnik i pjesnik, jer i o njemu govori slavenski književnik Habib.³¹ O samom Habibu raspravljao je iscrpivo Mažuranić, na čije zanimive izvode upućujem,³² pa ću samo navesti, da Habiba spominju Ibn al Abbar³³ i Al-Makkari³⁴ i da gotovo suglasno navode naslov njegova djela: »Da se uvjere i pobijede oni, koji ne priznaju vrline Slavena«. Mažuranić zaključuje, da je Habib napisao knjigu na obranu svojih suplemenika od napadaja i kleveta zavidnih Arapa i Berbera, pa da je u njoj naveo sve, čime su se mogli Slaveni pođičiti. Kako smo vidjeli, mogao je Habib dosta toga navesti u korist svojih ljudi.

Historija, baš kao i savremena kronika,

²⁷ Dozy, Scriptorum Arabum loci de Abbadidis nunc primum editi, I., str. 278.: »revixit studio Wasihii«.

²⁸ Znamo, da su mnogi bili oslobođenici, klijenti.

²⁹ Pons Boigues, Ensayo bio-bibliografico sobre los historiadores y geografos arabigo espanoles, str. 114.

³⁰ Gayangos, l. c., II., str. 200.: »Ibnu Hayyan has preserved the names of several who distinguished themselves by their productions in various kinds of literature.

³¹ Aben Al-Abbar, Tecmilah, ed Codera, Bibliotheca arabo-hispana, br. 1212.

³² Dodatci, str. VI. ss. i 50. s.; Pozdrav bratski s Jadrana, str. 138.—143., Melek Jaša, str. 285. s., 663. ss. — Ispor. moj članak u »Savremeniku« za rujan-listopad 1927.

³³ Aben Al-Abbar, l. c., br. 89. i 1212. Oba ova mjesto upućuju na stariji izvor: Zahiru historičara Ibn Bassama († 1147.). Od 4 sveska toga djela tri su nam sačuvana u rukopisu. Bibliothèque nationale u Parizu posjeduje (Mss, arabes No. 3321—3323) jedan svezak u originalu, a dva druga u kopiji rukopisa, kojih se originali nalaze u Oxfordu i Gothi.

³⁴ Dozy-evo izdanje, II., str. 57.; Gayangos, l. c., II., str. 200.

²⁴ Dozy, Geschichte der Mauren in Spanien, II., str. 343.

²⁵ V prikaz tih bojeva Muratori, l. c., str. 101. ss. te epski prikaz u stihovima ibid., str. 111. ss.

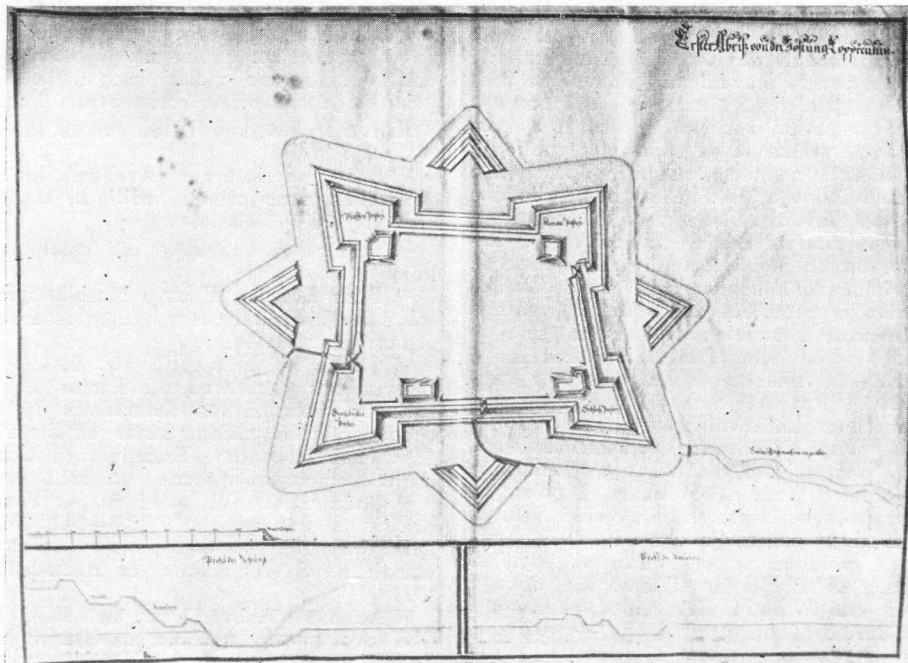
²⁶ Gayangos, l. c., II., str. 200.

bilježi samo najvažnije ili bar izvanredne zgrade; njenom se oku izmiče svakidašnji život. A ipak taj svakidašnji život neznatnih ljudi pripravlja i stvara one sile, koje u danom času izbijaju u velikim historijskim događajima. Historija je zabilježila seobe onih plemena, koja su osvajanjem rušila stare države i osnivala nove. Ali prijašnja historiografija nije zapazila postepenu migraciju, koja je možda stvarala pretpostavke za nastup ili bar za održanje osvajačkoga plemena. Kada dakle historik ne može više da prodre tajnu koprenu prošlosti, jer je zub vremena uništio veliki dio njegovoga dokaznoga gradiva, onda mu priskaču u pomoć etnograf i sociolog, a često mu kažu put. Ali i oni crpu odatle koristi. Tako je i postojanje i djelovanje slavenskoga življa u Andaluziji dragocjen nalaz za sociologa, jer zavređuje potanje izučavanje tema, kako se mogao jedan razmjerno malobrojni element držati

na okupu u tuđoj zemlji i kako je mogao djelovati u toj zemlji i pojedinačno i kao grupa. Ali da se to potanje prouči, treba poći putem, koji je Mažuranić pokazao i rasvijetlio. Treba da naši, slavenski učenjaci, koji će za stvar imati razumijevanja i ljubavi, potraže po izvorima sve, što bi moglo proširiti naše znanje o Slavenima u Andaluziji. Samo jedan maleni dio tih izvora pristupačan je nama, koji poznamo samo evropske jezike. Mnogo više je toga objelodanjeno u originalu, većinom arapskim jezikom, a najveći dio leži neobrađen u velikim i manjim zbirka rukopisa u Evropi, Africi i Aziji. Tu nam dakle treba specijalista-stručnjaka za istočne jezike, ali s dubokim poznavanjem naše povijesti. Takvi će stručnjaci tek moći do kraja provesti istraživanja, koja će dostojno nastaviti djelo, što ga je započeo Vladimir Mažuranić.

Dr. Juraj Andrassy.

STARE SLIKE GRADA KOPRIVNICE.

1. Tlocrt koprivničke tvrđave, po nacrtu M. Stiera iz polovice XVII. stoljeća. (Abrisz und Relationen über die Windische und Banatische Gräntzen, wie sich solche anietzo befinden vor eines Feindes Gewalt in etwas verbessert und dann Realiter konnten fortifiziert werden mit der darüber formirten Landkarten und angehenckter Tabellen, dass in jeden Orth vorhandenen Geschütz, Munition desz anderen. Zeugs Requisites auch wasz zur Austehung einer dreymonatlichen Belägerung noch darinen zu verschaffen vonöten. In fol., Nr. 8608. Hof-Bibliothek, Wien Isp. i Vjesnik kr. hrv. slav. dalm. zem. arhiva X. 197.